

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ FORMATION AND HISTORY OF CONSTITUTIONAL ECONOMY

Кеменяш Р.Ю.,

*асистент кафедри конституційного,
адміністративного, фінансового права
Хмельницького університету управління та права,
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Стаття присвячена становленню й розвитку конституційної економіки, що розглядається як інструмент становлення правової та демократичної держави. Саме конституційна економіка є одним із ключових понять для вирішення проблем як в економіці, так і в праві. При аналізі досліджень учених про це явище ми обрали їх різне географічне проживання для всебічного розгляду й виклали своє бачення конституційної економіки.

Ключові слова: конституційна економіка, конституційне право, історія становлення конституційної економіки, розвиток конституційної економіки.

Статья посвящена становлению и развитию конституционной экономики, которое рассматривается как инструмент становления правового и демократического государства. Именно конституционная экономика выступает одним из ключевых понятий для решения проблем как в экономике, так и в праве. При анализе исследований ученых о данном явлении мы выбрали их разное географическое проживания для всестороннего рассмотрения и изложили свое видение конституционной экономики.

Ключевые слова: конституционная экономика, конституционное право, история становления конституционной экономики, развитие конституционной экономики.

The article is devoted to the formation and development of constitutional economy, which is a tool for the development of legal and democratic state. That constitutional economics is one of the key concepts to solve problems in the economy and in law. In analyzing the research scholars of the phenomenon, we have chosen their different geographical residence for a comprehensive review and introduced his vision of constitutional economics.

Key words: constitutional economics, constitutional law, constitutional history of the formation of the economy, development of constitutional economics.

Актуальність теми. Недостатнє вивчення цієї теми в національному законодавстві не дає всебічного спектру для аналізу, а праці зарубіжних учених є специфічними та пристосовані до їхнього законодавства. Тому гармонізація права, зокрема українського, з міжнародним економічним правом є частиною міжнародного права. Зіставлення внутрішньої економіки із зовнішньою встановлює баланс для покращення однієї з них, яка має нижчий рівень. У нашому випадку саме національна економіка потребує запозичень і реалізації ефективності.

Метою статті є виділення сутності економіки із конституційним характером для реального аналізу суспільства. Конституційність економічних відносин виявляє характер цілісної системи орієнтації економіки. Сама сутність правового спрямування має вплив політичної економії.

Виклад основного матеріалу. Однобічність у реалізації та розумінні не дають можливості рухатись уперед як юристам, так і економістам. Саме практичне значення реалізується як комплексний підхід у сфері економіки та права. З одного боку, воно допомагає вирішити традиційну проблему юристів – незнання економіки, а для самих економістів – незнання питань права, особливо конституційного. Викладання економічних дисциплін без урахування конституційно-правових факторів значно зменшує

можливість у всебічному аналізі економічних процесів [5, с. 11].

Розширення значення конституційних норм і принципів з метою прийняття економічних рішень послугувало виникненню конституційної економіки. Правова природа являє собою поле досліджень із проблем впливу конституційних положень, інституційних процедур і прийняття політичних рішень у сфері економіки. Ця наука являє собою програму досліджень із прямим запитом на правила та інституції, що прямо відносять до галузей конституціоналізму й економіки. Можна вважати, що цей термін виходить за межі визначення «економічний аналіз конституційного права» через можливість альтернативних інституційно-правових конституційних норм [5, с. 223–224].

Щоб вивести дефініцію конституційної економіки, ми проаналізуємо бачення різних учених та у співвідношенні оцінимо це поняття.

Період 30–80 рр. ХХ ст. характеризується взаємним проникненням правових та економічних доктрин і концепцій. Економічний аналіз застосовується до дослідження конституційних правовідносин і антикризової діяльності банківських інститутів США в період економічної депресії 30-х рр. минулого століття. Успіхи американських економістів і юристів дали змогу створити теоретичні наукові школи

Поняття конституційної економіки

Автор	Поняття конституційної економіки	Час і місце
Річард МакКінзі (Richard B. McKenzie)	Розглядається як інструмент впливу на стан і розвиток конституційності щодо держави та права через економічні проблеми	15 липня 1982 р. Вашингтон, США Heritage foundation conference
Джеймс Макгілл Б'юкенен (James McGill Buchanan Jr.)	Концепція базувалася на необхідності дослідження конституційних правил і обмежень, котрі повинні враховуватись політиками при прийнятті рішень	1987 р. Лондон, Великобританія
Стефан Фойгт (Stefan Voigt)	Є молодією дослідницькою програмою, котра вважається економічним аналізом конституції, також відомою як «конституційна політична економіка»	1997 р. Марбург, Німеччина
Людвіг ван ден Хауве (Ludwig Van den Hauwe)	У 1970-і роки визначав як окремий напрям досліджень, що ґрунтувався на теорії суспільного вибору. У 1990-і роки конституційна економіка перетворилася на велику науково-дослідну програму	1990 р. Брюссель, Бельгія
Гаджієв Гадіс Абдуллаєвич	Конституційна економіка являє собою міжгалузеві знання про те, якою мірою конституційні норми і принципи впливають на прийняття політичними органами держави важливих економічних рішень, що мають форму нормативних актів	2009 р. Московсько-Петербурзький філософський клуб, Росія

конституційної економіки на базі Чиказького університету (М. Фрідмен, Р. Коуз та ін.), Вірджинського політехнічного інституту (Дж. Б'юкенен, Г. Туллок) і Лос-Анджелеського університету (А. Альян, Г. Демсец).

Одним із перших, хто дав визначення терміна «конституційна економіка», був Річард МакКінзі. Він подав цей термін, визначивши його центральним предметом Heritage foundation conference, котру організував у Вашингтоні в 1982 р. Його випадкове додання прикметника «конституційний» до знайомої дисципліни примусило всіх звернути увагу на це словосполучення, що було необхідним для виявлення дослідницької програми, яка виникла як невід'ємна й залишалась частиною суспільного вибору протягом трьох десятиліть існування останнього. Термін «конституційна економіка» привернув увагу як відповідний об'єктивний феномен, але не можна передати значимість і застосовність економіки як дисциплінарної бази в розгляді й оцінюванні основоположних правил громадського порядку [3].

Неологізм МакКінзі був тоді прийнятий і підтриманий іншим американським ученим – Джеймсом М. Б'юкененом, як назва для нової навчальної субдисципліни. Сам Б'юкенен був нагороджений Нобелівською премією з економіки за «розвиток договірних і конституційних основ для теорії економічного й політичного прийняття рішень» у 1986 р. Він першим висунув ідею конституційної економічної політики, при цьому вказавши про необхідність дослідження правил та обмежень, котрі повинні враховуватись політиками. Його мета – показати цю доктрину саме з юридичного погляду. На його думку, під час прийняття бюджетоутворювальних економічних рішень необхідно передусім урахувати конституційне взаємовідношення, котре виникає між приватними особами – власниками конституційних прав і свобод – і публічною владою. Цей фактор важливіший, ніж розсуд політиків [1, с. 3].

Міжнародне визнання його як фахівця прийшло з дослідженням застосування економічних методів,

котрі до цього традиційно зараховувались раніше до політології, – теорії суспільного вибору.

Конституціоналізм був предметом критики через своє попереднє незнання економічних питань, але ця критика була прийнята до уваги й, отже, сприяла розвитку конституційної економіки [1, с. 3]. Б'юкенен відкидає «будь-які органічні концепції держави як вищої мудрості до осіб, які є її членами».

Розширивши це поняття й наділивши більшою силою конституційні норми та принципи з метою прийняття найважливіших економічних рішень, Б'юкенен першим вивів ідею конституційної політичної економіки. Він указав на необхідність досліджувати правила та обмеження, які мають дотримуватись політиками [5, с. 4]. І знову ж прослідковується його бажання підійти саме з економічного погляду.

Стефан Фойгт також підтримує поняття «конституційна політична економіка» та прирівнює до синонімічного ряду «конституційна економіка» поряд з «економічним аналізом». Класична економіка використовується, щоб фокусуватись на аналізі вибору разом із правилами, тим самим припускаючи правила екзогенного (зовнішнього) задавання та фіксування, тоді як конституційна економіка розширюється як програма досліджень через вивчення шляхом аналізу вибору правил, такого як раціональний вибір [4, с. 13].

Ще одним однодумцем у сприйнятті одноосібно «конституційної економіки» та «конституційної політичної економіки» є Людвіг ван де Хауве. Цей термін був уведений в 1970-і рр., визначався як окремий напрям досліджень, який ґрунтувався на теорії суспільного вибору.

Що ж являє собою теорія суспільного вибору? *Public choice theory*, як спочатку вона була названа, має стосунок не лише до економіки, а й до юриспруденції, зокрема до конституційного права.

Теорія суспільного вибору передбачає, як може вплинути на політичне співтовариство загалом поведінка окремих осіб, які є виборцями або платниками податків, лобістами чи кандидатами в політичні ді-

ячі, обраними політиками або членами політичних партій, бюрократами чи урядовими керуючими і суддями. Причиною виникнення теорії суспільного вибору стали проблеми ринкового соціалізму та економіки добробуту, а часом виникнення можна вважати 30–40 рр. XX ст., що збігається з першими згадками про конституційну економіку.

Ця теорія характеризується вивченням політичних процесів, а економічна теорія намагається пов'язати поведінку індивідуальних осіб у їхній економічній ролі покупців або продавців, виробників або робочих, інвесторів або підприємців із результатами, які виявляються на рівні економіки загалом.

Теорія суспільного вибору для характеристики поведінки людини в політичній сфері використовує гіпотези слідування особистому інтересу, повноти й транзитивності уподобань, раціональної максимізації цільової функції; передбачає, що стосунки між людьми в політичній сфері можуть бути описані в термінах взаємовигідного обміну, під час дослідження ставлять питання про існування і стабільність політичної рівноваги, шляхи її досягнення та оцінювання цього стану на підставі Парето Оптимуму [7]. Поведінка як багатоаспектне явище має не лише політичну основу, гарантована поведінка повинна мати і правові ознаки.

Співвідношення політики і права варто пов'язувати й із економікою. На площині ці три повноцінні системи регулюють одна одну. При тому їхня роль у значимості відрізняються одна від одної. Передусім право має трансформуючий характер. Це означає, що під впливом різних факторів і явищ право постійно пристосовується до них і змінюється, трансформується. Найбільш вагомими є політика й економіка.

У 1990-і рр. конституційна економіка перетворилася на велику науково-дослідну програму.

У час світових конституційних змін це не стало несподіванкою, предмет обговорення суспільного вибору був перенесений від звичайних політичних рішень туди, де відбувається політика – у межі інституційно-конституційного ладу [2, с. 223].

Тим не менше, це питання не нове. У широкому сенсі конституційна економіка є важливим компонентом у класичному підході. Теоретичні перспективи та реформістський підхід були характерні ще за часів Адама Сміта. Сучасним аналогом можна вважати конституційну політичну економіку саме Б'юкенена, котрого ми згадували раніше. Поєднання в одному цілому економічних, соціальних, політичних, філософ-

ських і правових перспектив, які були колись частиною дослідження «моральної філософії».

Чи потрібно прирівнювати два поняття – «конституційна економіка» й «конституційна політична економіка»? Думки вчених розділились. Частина з них уживає ці терміни в синонімічному ряді, з чим ми повністю погоджуємось. Результат виникнення цього терміна фундаментально базується на політиці, після чого зображує свою природу в подвійному еквіваленті: економічні проблеми й конституційне право. Що один, що другий компоненти не були б «живою» структурною одиницею, якщо б не політика. Політика існує та розвивається весь час завдяки таким чинникам, як історичні факти, соціальний розвиток, культурне ставлення тощо.

Також досить часто ми зустрічаємо термін «конституційна економіка» поряд із поняттям «науково-дослідна програма». Щоб зрозуміти для себе, звертаємось до вчень Імре Лакатоса, який був основоположником цієї методології. Чи можливо прирівнювати конституційну економіку до науково-дослідної програми? Згідно з його методологічною концепцією, дослідницькі програми є найбільшими науковими досягненнями і їх можна оцінювати на основі прогресивного або регресивного зсуву проблем; при цьому наукові революції полягають у тому, що одна дослідницька програма (прогресивно) витісняє іншу. Ця методологічна концепція пропонує новий спосіб раціональної реконструкції науки. Відповідно до його концепції, фундаментальною одиницею оцінювання повинна бути не ізольована теорія або сукупність теорій, а «дослідницька програма». Тому, зображаючи конституційну економіку як науково-дослідну програму, ми даємо їй життя саме як наукового фактора [6, с. 274–275].

Висновки. Отже, конституційна економіка вивчає вплив економіки на державу. Як засвідчує історичний досвід, ринкова економіка є основою існування демократичного режиму. Для демократії рівною мірою небезпечні як відсутність, так і необмежений розвиток свободи підприємницької діяльності, що зумовлює монополізацію економіки. Усвідомлення цієї загрози призвело до появи антимонопольного законодавства, прийняття в багатьох країнах заходів щодо підтримки ринкової конкуренції та малого бізнесу. На стан, форму, стійкість демократичних режимів чималий вплив мають такі фактори, як рівень економічного розвитку, поляризація суспільства, здатність держави підтримувати мінімальні соціальні стандарти, рівень життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Buchanan, James M. (1990). "The Domain of Constitutional Economics", *Constitutional Political Economy*, 1(1): 1–18
2. Ludwig Van den Hauwe, 2005. "Constitutional Economics II", *The Elgar Companion to Law and Economics*, pp. 223–24.
3. McKenzie, Richard, ed., 1984. *Constitutional Economics*, Lexington, Mass.
4. Voigt, S. (1997). *Positive Constitutional Economics – A Survey*, *Public Choice*, 90, 11–53.
5. Конституционная экономика : [учебник для юридических и экономических вузов] / [П.Д. Баренбойм, Г.А. Гаджиев, В.И. Лафитский, В.В. Мау]. – М. : ЗАО «Юстицинформ», 2010. – 255 с.
6. Имре Лакатос. История науки и её рациональные реконструкции / Лакатос Имре // Методология исследовательских программ. – М. : Аст ; Ермак, 2003. – С. 274–275. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vikent.ru/enc/1929/>.
7. Шибасва Н.В. Вплив сучасної фінансово-економічної кризи на відтворювальні пропорції економіки України / Н.В.Шибасва, Л.А. Батюк // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 5. – С. 181–185.